

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА АИ-ГЕНЕРАЦИЯ ҚИЛИНГАН ИДЕНТИФИКАЦИЯ ФИРИБГАРЛИГИ: ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМИДА ҲОЛАТ ВА ОЛДИНИ ОЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Расулова Нилуфар Орифжоновна

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Сирдарё академик
лицейи

+998 91 507 84 81

нилифаррасулов@гмаил.ком

Анотация: Ушбу мақола Ўзбекистон олий таълим тизимида сунъий интеллект (АИ) томонидан генерация қилинган идентификация фирибгарлигининг ҳозирги ҳолатини ва унга қарши самарали олдини олиш механизмларини илмий жиҳатдан чуқур таҳлил қилади. Деэпфаке технологиялари ва синтетик идентификациялар талабалар қабул қилиш, онлайн имтиҳонлар, стипендия ва молиявий ёрдам тақсмоти жараёнларида жиддий хавф туғдириши кўрсатилган. Ўзбекистоннинг мавжуд киберхавфсизлик қонунчилиги ва таълим соҳасидаги рақамлаштириш даражаси асосида заиф нуқталар аниқланиб, глобал тажриба ва энг янги технологик ёндашувларга таянган ҳолда амалий таклифлар берилган. Тадқиқот эмпирик маълумотлар, статистик таҳлиллар, ҳуқуқий таққослаш ва реал ҳолатларга асосланиб, таълим муассасаларида АИ таҳдидларига қарши комплекс ҳимоя тизимини шакллантириш зарурлигини асослайди.

Калит сўзлар: АИ-генерация қилинган фирибгарлик, деэпфаке, синтетик идентификация, киберхавфсизлик, Ўзбекистон олий таълими, идентификация верификацияси, биометрик аутентификация, онлайн қабул, академик ҳалоллик, зеро труст, пост-квант криптографияси.

Ўзбекистон олий таълим тизимида сунъий интеллект томонидан генерация қилинган идентификация фирибгарлиги сўнгги уч йилда жадал суръатлар билан ривожланаётган ва таълим жараёнининг ишончилигига энг жиддий таҳдидлардан бирига айланган. Бу турдаги фирибгарликнинг асосий шакллари қуйидагилардан иборат: деэпфаке орқали талаба ёки абитуриент шахсини тақлид қилиш, синтетик идентификациялар (реал шахсий маълумотлар билан АИ томонидан яратилган сохта фотосурат, видео ёки ҳужжат элементларини бирлаштириш), АИ ёрдамида генерация қилинган ҳужжатлар (диплом, аттестат, паспорт нусхалари) ва онлайн имтиҳонларда бошқа шахс номидан иштирок этиш

(“прохй студент” ёки “тҳост студент” ҳолатлари). 2024–2026 йилларда глобалъ миқёсда таълим соҳасида АИ-генерация қилинган фирибгарлик натижасида қайд этилган молиявий йўқотишлар 150 миллион АҚШ долларидан ошган бўлиб, бу кўрсаткичнинг катта қисми синтетик талабалар орқали давлат грантлари ва стипендияларни ноқонуний эгаллаш билан боғлиқ. Ўзбекистонда бу муаммо ҳали тўлиқ статистик жиҳатдан ўрганилмаган бўлса-да, Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги ахборот хавфсизлиги мониторинг маълумотлари ва маҳаллий СЕРТ хабарлари шуни кўрсатадики, 2025-йилда олий таълим муассасаларига қарши идентификация бузилиши билан боғлиқ ҳужумлар сони 2023-йилга нисбатан 3,2 бараварга ошган. Бу ҳолатларнинг аксарияти онлайн қабул платформалари (масалан, my.gov.uz интеграцияси орқали ишлайдиган абитуриент тизимлари), ЛМС (Моодле, Санвас клонлари) ва масофавий таълим порталлари орқали содир бўлган.

Ўзбекистон олий таълим муассасаларида рақамлаштириш даражаси юқори бўлиб, 2025-йил ҳолатига кўра 90% дан ортиқ қабул жараёнлари ва 70% дан ортиқ дарслар онлайн шаклда ташкил этилмоқда. Бироқ, кўпчилик муассасаларда идентификация ҳали ҳам пароль + СМС-код ёки оддий фотосурат юклаш асосида амалга оширилмоқда, бу эса АИ воситалари (ФасеСвап, ДеэпФасеЛаб, Миджоурней, РунвайМЛ ва бошқалар) ёрдамида осонликча бузиладиган заифликдир. Масалан, 2025-йилда Тошкентдаги бир нечта йирик ОТМларда абитуриентлар номидан сохта ҳужжатлар тақдим этилган ҳолатлар қайд этилган бўлиб, уларнинг бир қисми АИ-генерация қилинган юз тасвирлари билан тасдиқланган. Фирибгарликнинг оқибатлари фақат молиявий эмас: академик ҳалолликнинг бузилиши, талабалар орасида ишончсизлик муҳитининг шаклланиши, ўқитувчиларнинг масофавий назорат самарадорлигига шубҳа уйғониши ва умуман таълим сифатининг пасайиши кузатилмоқда. Бундан ташқари, АИ воситаларидан фойдаланишнинг ўзи (масалан, имтиҳон жавобларини генерация қилиш) идентификация фирибгарлигининг бир қисми сифатида қаралмоқда ва бу ҳолатлар 2025-йилда ўтказилган сўровда респондентларнинг 52% ида қайд этилган.

Ўзбекистоннинг ҳуқуқий базаси бу муаммога қисман жавоб беради: “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги Қонун (2022), “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонун (янгиланган 2024), шунингдек 2025-йилда қабул қилинган “Сунъий интеллектни ривожлантириш ва ундан фойдаланишнинг этик асослари тўғрисида”ги қоидалар шаффофлик, масъулият ва шахсий маълумотлар ҳимоясини талаб қилади. Бироқ, дезпфаке ва синтетик идентификацияларга

қарши махсус моддалар, жиний жавобгарлик мезонлари ва техник стандартлар ҳали шаклланмаган.

Олдини олиш бўйича таклиф этиладиган комплекс ечим қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

1. Биометрик ва кўп факторли аутентификация тизимларини мажбурий жорий этиш: Юз таниш (ливенесс детестион билан), овоз таҳлили ва қурилма идентификатори (девисе фингерпринтинг) биргаликда қўлланилганда дезпфаке ҳужумларини 87–94% гача блоклаш мумкин. Ўзбекистонда бу тизимни мЙИД ва ОнеИД инфратузилмаси билан интеграция қилиш энг самарали йўлдир.

2. АИ асосидаги дезпфаке аниқлаш воситаларини жорий этиш; Ҳозирги энг самарали моделлар (Мисрософт Видео Аутхентисатор, Сентинел, Реалитй Дефендер, Сенситй АИ) реал вақт режимида видео ва фотосуратларни таҳлил қилиб, 95% дан юқори аниқлик кўрсатмоқда. Ушбу технологияларни қабул ва имтиҳон платформаларига интеграция қилиш талаб этилади.

3. Зеро Труст архитектураси ва доимий мониторинг: Ҳар бир сессия ва ҳар бир ҳаракат алоҳида текширилиши, шунингдек УЕБА (Усер анд Энтитй Беҳавиор Аналитисс) орқали ғайритабиий хатти-ҳаракатлар аниқланиши лозим.

4. Ҳуқуқий ва институционал такомиллаштириш: Киберхавфсизлик қонунига АИ-генерация қилинган фирибгарлик учун махсус модда киритиш, шунингдек олий таълим муассасалари учун мажбурий киберхавфсизлик аудитини жорий этиш.

5. Инсон омилини кучайтириш: Ўқитувчилар ва талабалар учун мажбурий киберхавфсизлик ва АИ этикаси бўйича йиллик тренинглари, гамификация асосидаги симуляция машқлари (пхшинг ва дезпфаке аниқлаш бўйича) ва оналар билан биргаликдаги хабардорлик дастурлари.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон олий таълим тизимида АИ-генерация қилинган идентификация фирибгарлиги нафақат технологик, балки ҳуқуқий, этик ва ташкилий муаммо сифатида қаралиши керак. Юқоридаги комплекс чоратadbирлар амалга оширилганда нафақат мавжуд таҳдидларнинг олди олинадиган, балки таълим тизими келажакдаги рақамли трансформацияга тайёр ҳолга келади. АИ нафақат хавф манбаи, балки таълим сифатини оширишнинг кучли воситаси ҳам бўлиши мумкинлигини унутмаслик лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни “Киберхавфсизлик тўғрисида” (ЎРҚ-764-сон, 15.04.2022).
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони “Сунъий интеллектни

ривожлантириш ва ундан фойдаланишнинг этик асослари тўғрисида” (2025-йилги янгиланиш).

3. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги. “Олий таълим муассасаларида ахборот хавфсизлигини таъминлаш бўйича йўриқнома” (2025).

4. Ахборот хавфсизлиги. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Тошкент ахборот технологиялари университети, 2024.

5. Киберхавфсизликни таъминлашнинг долзарб муаммолари. Илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: Миллий университет, 2025.

6. “Ўзбекистонда рақамли таълим: муаммолар ва истиқболлар”. – Тошкент: Фан ва технология, 2024.

7. “Сунъий интеллект ва киберхавфсизлик”. Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Академияси, 2025.